

Pastoraat en incest

Het woord 'incest' is afgeleid van het Latijnse woord 'incestus'. 'Incestus' betekent 'onrein, onkuis, ontuchtig'. Het woordenboek van Van Dale omschrijft incest als 'bloedschande'. Bloedschande is geslachtelijk verkeer tussen naaste bloedverwanten, die geen huwelijk kunnen aangaan. We moeten incest onderscheiden van seksueel misbruik. We spreken van incest als er ongeoorloofde seksuele relaties zijn in familieverband. We spreken van seksueel misbruik als er verkeerde handelingen plaatsvinden tussen volwassenen en/of jongeren in het algemeen, dus buiten familieverband.

Bij incest zijn er daders en slachtoffers. Over beiden enige opmerkingen. Deze zaken komen helaas ook onder ons voor. Sommige zaken halen zelfs de publiciteit. Rond incest zijn er soms veel moeilijke vragen. Bijvoorbeeld over aangifte bij de politie en eventueel een veroordeling in verband met een misdrijf. In deze bijdrage wordt daar niet heel expliciet op ingegaan. Vaak zal de hulpverlening hier aandacht aan besteden.

Ook treft incest de omgeving van dader en slachtoffer. In het pastoraat is het goed hier oog voor te hebben. Naast aandacht voor dader en slachtoffer verdienen ook eventuele broers en zussen van het slachtoffer en de eventuele echtgeno(o)t(e) van de dader aandacht.

Wat zeggen de Bijbel en de gereformeerde belijdenis over incest?

Bijbelse gegevens

In de bijbelse tijd komt incest voor. In Genesis 19:30-38 wordt beschreven hoe Lot zijn twee dochters bevrucht. De kanttekenaar spreekt hier over een „schrikkelijk voorslag en val in Lots huisgezin” (kantt. 60). Ongeoorloofde seksuele contacten worden in de Schrift ten strengste verboden. Ze worden ook zwaar bestraft. Ruben heeft daardoor zijn eerstgeboorterecht verloren. In de Tien Geboden lezen we: *Gij zult niet echtbreken.* (Ex. 20:14). Incest is hiermee in strijd.

Bloedschande is veroordeeld, omdat de Heere heilig is. *Niemand zal tot enige nabestaande zijns vleses naderen, om de schaamte te ontdekken; Ik ben de HEERE!* (Lev. 18:6). Heel concreet worden in Leviticus 18 en 19 allerlei vormen van bloedschande genoemd en afgewezen. Over verschillende vormen van bloedschande wordt zelfs de doodstraf geboden. *En een man, die bij zijns vaders huisvrouw zal gelegen hebben, heeft zijns vaders schaamte ontdekt; zij beiden zullen zekerlijk gedood worden; hun bloed is op hen!* (Lev. 20:11). Calvijn zegt op Leviticus 19:29 dat er „een afschuwelijke schande gelegen is in een verbintenis van een vader met een dochter, of een moeder met een zoon”. In 1 Korinthe 5:1 waarschuwt Paulus tegen een zoon *die zijns vaders huisvrouw heeft*. In Korinthe werd deze zonde toegelaten. Paulus oordeelt anders. Hij spoort aan om dit kwaad weg te doen uit de gemeente. Calvijn spreekt in dit verband over een „dierlijke lust”. Incest is voor Calvijn „een verschrikkelijk onnatuurlijk ding”. Ook de Romein Cicero, een tijdgenoot van Paulus, vindt incest een „ongehoorde, ongelofelijke misdaad”. Incest is bijbels gezien een ernstige overtreding van het zevende gebod. Het mag in de christelijke gemeente niet zonder gevolg blijven.

De gereformeerde belijdenis

Onze belijdenis gaat in op de geboden des Heeren. In de Heidelbergse Catechismus wordt gesproken over onkuisheid.

„108. Vr: Wat leert ons het zevende gebod? Antw: Dat alle onkuisheid van God vervloekt is, en dat wij daarom, haar van hart vijand zijnde, kuis en ingetogen leven moeten, hetzij in de heilige huwelijken staat of daarbuiten.”

Ds. G. H. Kersten merkt hierbij in zijn catechismusverklaring het volgende op: „Voorts komt hier ter sprake de bloedschande. In Leviticus 18 staan ons regels gegeven van verboden huwelijken. Bij het lezen van Leviticus 18, waar onze vaders zich streng aan gehouden hebben, hebben wij één ding te bedenken, namelijk, dat hetgeen ons daar beschreven wordt, behoort tot de ceremoniële wetgeving, en dat alles, wat geboden wordt, wel een norm inhoudt, die blijft voortbestaan en een bepaalde zondaar strafbaar stelt”.

In het licht van Schrift en belijdenis is incest, als zonde tegen het zevende gebod, veroordeeld.

Wat bedoelen we met incest?

Een definitie

In verschillende studies wordt een omschrijving van incest gegeven. Door Kok c.s. wordt incest omschreven als „seksueel gedrag tussen kinderen en hun verwanten dat in bijbels-ethisch opzicht volstrekt verwerpelijk is, door de slachtoffers als onaangenaam of zelfs als een kwelling wordt beleefd, onvrijwillig plaatsvindt en waarin sprake is van fysiek en psychisch overwicht van de dader” (Kok, 1992). Hoek omschrijft incest als „seksueel misbruik van kinderen”, maar wijst er ook op dat het gaat om verkeerde „seksuele omgang tussen mensen in heel nauwe familierelaties” (Hoek, 1989). De definitie van Borst voor incest is: „Misbruik van macht en vertrouwen door een ouder of gezins- of familielid ten opzichte van een kind in de vorm van seksuele handelingen of pogingen daartoe, meestal onder druk van geheimhouding” (Borst, 1996). Het gaat bij incest meestal dus om seksuele handelingen van volwassenen met kinderen, die veelal onder dwang plaatsvinden.

De feiten

Incest komt veel voor. De praktijk leert dat het ook vaker voorkomt dan men over het algemeen vermoedt en dat het op plaatsen geschiedt waar men het niet zou zoeken en door personen wordt gedaan van wie men het niet zou verwachten. Uit onderzoek blijkt dat seksueel geweld zelfs redelijk vaak voorkomt. Uit onderzoek blijkt dat 15,6% van alle vrouwen in Nederland voor haar zestiende jaar seksueel is misbruikt door verwanten (vader, pleegvader, oom, broer). De helft van het aantal slachtoffers is ernstig misbruikt.

24,4% van de vrouwen in Nederland is voor haar zestiende geconfronteerd met seksueel misbruik door anderen dan verwanten.

19% van de daders is een vader of vaderfiguur.

Incest is dus een veel voorkomend fenomeen. Het komt ook voor dat jongens slachtoffer zijn van incestdaders.

Pastorale overwegingen

a. Slachtoffers van incest

Mogelijke gevolgen

Incest heeft ingrijpende psychische en lichamelijke gevolgen voor het slachtoffer. Soms worden deze gevolgen onderschat. Soms ook komen de gevolgen pas veel later openbaar. In een situatie van incest is er sprake van schuldigheid bij de dader. De minderjarige is altijd slachtoffer.

Misverstanden

Rond incest bestaan verschillende ernstige misverstanden. Sommigen denken dat het in de kerkelijke gemeente niet voorkomt. Dit is helaas een illusie. Er zijn geen aanwijzingen om te veronderstellen dat deze percentages in de kerken anders liggen. Anderen denken dat incest wordt uitgelokt door het slachtoffer. Dit is een omdraaiing van de feiten. Sommigen denken dat incest wordt gepleegd uit liefde tot het slachtoffer. Dit is een drogreden. Incest is een ernstig misdrijf. Het heeft levenslange ernstige gevolgen voor het slachtoffer. Het is ook een misdrijf dat door de wetgever, relatief, zwaar wordt bestraft.

Ernstig

„Incest binnen een christelijk gezin leidt onder meer tot een ernstige geestelijke crisis, die intensieve pastorale aandacht vraagt” (Kok, 1992). Incest komt voor, helaas ook in de gereformeerde gezindte. De slachtoffers van incest zullen niet snel tot bespreking van hun probleem komen. Door de dader wordt macht gebruikt om het slachtoffer te laten zwijgen en zijn daden te kunnen voortzetten. Bovendien heeft het slachtoffer soms heel teleurstellende ervaringen: als de omgeving afwijzend reageert op signalen of mededelingen. De dader kan soms een gerespecteerd gemeentelid of ambtsdrager zijn. Het is van groot belang dat vanuit de ambtelijke zorg een goed pastorale grondhouding wordt ingenomen. Het behoort niet tot de ambtelijke taken om incest vast te stellen. Het is niet juist om er bij voorbaat reeds vanuit te gaan dat de beschuldiging van incest waar of onwaar is. Wel kan men slachtoffers verwijzen naar hulpverlening, zodat er hulp kan worden geboden. Een luisterend ambtelijke oor is belangrijk.

Ambtelijke zorg en hulpverlening

Ambtelijke zorg is anders dan de deskundige hulpverlening. Slachtoffers van incest hebben deskundige hulp nodig. Een ambtsdrager kan en moet die niet geven. Verwijzing naar hulpverlening is daarom *beslist* noodzakelijk.

Ook moet een ambtsdrager ervoor waken dat hij niet in de rol van hulpverlener terechtkomt. De psychische nood ligt op het terrein van de hulpverlener, de geestelijke nood (de verhouding tot God en Zijn Woord) ligt primair op het terrein van de ambtsdrager. Daarvoor is bijbelse zielszorg nodig. (Eikelboom, 1998 pag. 55). Psychische nood en geestelijke nood zijn fundamenteel verschillend. (Eikelboom, 1998 pag. 57). Daarom is het van belang dat de ambtsdrager niet overmoedig op de stoel van de hulpverlening plaatsneemt.

Het kan in voorkomende gevallen wel belangrijk zijn dat ambtsdragers een deskundige raadplegen. De instellingen voor zorg kunnen hierbij een helpende hand bieden! Het kan voorkomen dat slachtoffers zich gaan vastklampen aan een ambtsdrager. Dan is het des te meer van belang de grenzen van het pastoraat in de gaten te houden.

De geboden des HEEREN

Incestdaders kunnen bij het plegen van incest én bij het geheimhouden ervan schermen met het vijfde gebod. *Eert uw vader en uw moeder, opdat uw dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE, uw God, geeft* (Ex. 20:12). Bij veel slachtoffers zijn er vragen over dit gebod. Het pastoraat dient hier aandacht aan te geven. Het ouderlijk gezag is een voluit bijbels gegeven. Het is echter wel gebonden aan de regels die de Heere daarvoor stelt in Zijn Woord. De geboden des Heeren mogen niet worden misbruikt om kwade praktijken goed te praten. Paulus wijst erop dat gehoorzaamheid aan de ouders altijd gehoorzaamheid 'in de Heere' (Ef. 6:1) moet zijn. 'In de Heere' betekent gehoorzaamheid in alles „dat tegen de Heere of Zijn bevel en vrees niet strijdt” (kantt.). Incest strijdt echter wel tegen Gods bevel, tegen het zevende gebod. Het kan dus niet worden goed gepraat met een beroep op het vijfde gebod. Op dit punt moeten en mogen slachtoffers van aangeprete schuldgevoelens bij het verbreken van de geheimhouding worden ontlast.

Het godsbeeld

Incestslachtoffers hebben soms als gevolg van het gebeuren een verwrongen beeld van God. De Bijbel leert ons duidelijk het Vaderschap van God voor Zijn kinderen. In zondag 9 en 10 van de Heidelbergse Catechismus wordt dit duidelijk besproken. Vanuit het aardse vaderbeeld zijn lijnen te trekken naar het geestelijke. Het aardse vaderschap is een afspiegeling van het hemelse Vaderschap. Een slachtoffer van incest heeft echter een verkeerd beeld van de ouder-kind-relatie. Dit kan ook doorwerken in het Godsbeeld van incestslachtoffers. Het slachtoffer kan een zeer verwrongen Godsbeeld hebben. Het is goed in het pastoraat daarop bedacht te zijn.

Gods voorzienigheid

Incestslachtoffers worstelen vaak met de vraag van Gods leiding in hun leven. Waarom heeft God deze ingrijpende aantasting van de persoonlijkheid toegelaten? Waarom heeft de Heere het niet tegengehouden? Het is belangrijk hier vooral luisterend ambtelijk bezig te zijn. Gods leiding en het leed in de wereld is een moeilijk terrein. We moeten uiterst voorzichtig zijn in het trekken van mogelijke conclusies. De Heere Jezus heeft daarop gewezen, toen hij op de vraag of de blindgeborene zelf of zijn ouders schuldig waren, beide afwees (Joh. 9:2-3). Wel moet erop gewezen worden dat niets gebeurt buiten Gods wil. Alles ligt immers besloten in Gods voorzienig bestel, hoe raadselachtig en moeilijk aanvaardbaar het soms ook is (zondag 10 H.C.).

Slachtoffer gevoelens

Incestslachtoffers hebben vaak gevoelens van boosheid naar de dader én naar de omgeving. Deels zullen deze gevoelens in de deskundige behandeling aan de orde komen. Ze kunnen ook een plaats krijgen in het pastoraat. Het is belangrijk dergelijke gevoelens te onderkennen. Het is ook belangrijk hieraan op verantwoorde wijze richting te geven. Het bespreken van een bepaalde boosheid kan bij het slachtoffer een zekere opluchting geven.

Vergeving

De vraag naar vergeving van de dader en verzoening kan aan de orde komen. Het is echter heel belangrijk hier niet te snel mee te

komen. Vaak gaat het om diepliggende problemen. Vergeving en verzoening is dan niet met enkele woorden te bereiken of met een of twee gesprekjes te bewerken. Het heeft tijd nodig. In het algemeen kan schulderkenning en schuldvergeving optreden. Het geweten kan komen tot oprecht inzicht in de gemaakte schuld. Ook vergeving is dan een zaak die tijd en aandacht vraagt. Voor vergeving in volle bijbelse zin is bovendien de werking van Gods Geest nodig. Immers alleen daardoor is iemand in staat zijn broeder van harte de schuld te vergeven.

Kerkgang

Een incestslachtoffer kan moeite hebben met het naar de kerk gaan. De omgeving kan belastend zijn. Bijvoorbeeld omdat verscheidene mensen ervan weten. De dader kan in de kerk zitten. Het is van belang hier wijs mee om te gaan. Er moet begrip voor worden opgebracht indien een slachtoffer tijdelijk ter kerke gaat in een zustergemeente. Het doel van het pastoraat moet zijn een ziel te behouden.

Daders van incest

b. Wie zijn de daders?

Een brede kring

„De incestdader valt in de regel niet op. Hij is 'gewoon' echtgenoot, huisvader, broer, oom, arbeider, onderwijzer, gemeentelid, predikant. Niet zelden zijn het mannen met goede manieren en over wie met respect in de samenleving wordt gesproken. (...) Incestdaders zullen zelden of nooit uit zichzelf naar een hulpverlener gaan. Zij zullen zelden of nooit volledige openheid over het seksueel misbruik geven. (...) Meestal is er een zekere dwang nodig (...) om hem tot begeleiding of behandeling te bewegen” (Borst, 1996). Het blijkt dat daders meestal mannen zijn. Vaak gaat het om een (stief)vader, oom of broer van het slachtoffer. Incestdaders zijn in alle groepen van de bevolking te vinden. Incest blijkt onder kerkelijke mensen evenveel voor te komen als onder niet-kerkelijke mensen.

Verschillende vormen

Er zijn verschillende vormen van incest. Veel voorkomende vormen zijn:

- vader–dochter–incest
- moeder–zoon–incest
- broer–zus–incest
- grootvader–kleindochter–incest
- oom–nicht–incest
- vader–zoon–incest.

Er kan ook sprake zijn van 'multiple–incest'. In gezinnen en families waar tegelijkertijd verschillende daders en/of slachtoffers zijn.

Verschillende dadertypen

Incest komt meestal voort uit gevoelens van onbehagen, die gepaard gaan met sterke seksuele prikkels. Er zijn verschillende dadertypen. Soms kan daderschap voortkomen uit een psychische stoornis. Ook kan het zijn dat de dader een tirannieke persoonlijkheid is. Soms kan ook alcoholgebruik een oorzaak zijn.

Ontkenning

Een incestdader zal over het algemeen proberen zijn gedrag te ontkennen of te bagatelliseren. Hij zal, over het algemeen, proberen te ontkennen of af te dingen op de ernst van het gebeurde. Dit gebeurt op verschillende manieren:

- a. het gedrag goedpraten of vergoelijken
- b. het slachtoffer beschuldigen
- c. de feiten ontkennen
- d. een beroep doen op goddelijke vergeving.

De ambtsdrager moet op al deze manieren bedacht zijn. Hij moet er ook weerstand tegen bieden.

c. Pastoraat en incestdaders

Erkenning

Incestdaders komen over het algemeen niet spontaan tot erkenning van hun zondige gedrag. Veelal is er op de een of andere manier sprake geweest van dwang waardoor tot openbaarmaking en gedeeltelijke erkenning is gekomen. „De ambtsdrager dient zich dan ook voor te bereiden op een zeer moeilijke en langdurige pas-

torale bearbeiding, van een dader die zich herhaaldelijk in alle mogelijke bochten wringt om zijn daden zoveel mogelijk te ontkennen, het slachtoffer de schuld geeft, vluchtige bekentenissen aflegt, of zich onkwetsbaar tracht te maken achter een bekering” (Kok, 1992). De begeleiding van daders is een moeizaam en langdurig proces.

Een ernstige zonde

Incestdaders zondigen tegen het zevende en het vijfde gebod van de Wet des Heeren. Incest is een vorm van overspel (een seksuele relatie buiten het huwelijk) en kan daarom een bijbelse grond zijn voor echtscheiding. Weliswaar hoeft het huwelijk niet ontbonden te worden, maar in beginsel kan het wel. Ook is een dader tuchtwaardig. Overigens moet niet te snel worden overgegaan tot schuldbelijdenis. Ook moet gewaakt worden tegen schijnbeking.

Gevoelens

Een incestdader handelt vanuit bepaalde verkeerde gevoelens. Zijn gevoelsleven en zijn daden moeten veranderen. Hiervoor is deskundige hulpverlening noodzakelijk. Het pastoraat moet de weg wijzen naar de hulpverlening en erop aandringen deze te aanvaarden.

Vergeving

De incestdader heeft zwaar gezondigd tegen de geboden des Heeren. Toch blijft hij een mens op reis naar de eeuwigheid. Ook hem mag en moet in het pastoraat gewezen worden op de weg van verzoening en vergeving. Ook kan het beeld van God bij een incestdader verwrongen zijn. Het is goed om vanuit de Bijbel te laten zien dat God het kwade haat en straft. Ook kan gewezen worden op de vergevende genade van God, die Hij schenken wil in de weg van berouw hebben over en het verlaten van de zonde.

Behoedzaamheid

Incestdaders zullen over het algemeen, na het bekend worden van de zaak, contact willen zoeken met het slachtoffer. Hier is de grootst mogelijke behoedzaamheid geboden. De ambtsdrager moet hier niet adviserend handelen zonder duidelijk advies vanuit de hulpverlening. Daders kunnen op heel verkapte manier hun slachtoffer weer gaan manipuleren.

Soms kunnen daders hele verhalen vertellen over allerlei diepe geestelijke ervaringen, alleen met de bedoeling om zichzelf van de zonde vrij te pleiten. Of om het kwaad te minimaliseren. Berouw moet duidelijk blijken. Er mogen ook zekere kentekenen van boetvaardigheid worden gevraagd. In het nemen van stappen (bijvoorbeeld het ondergaan van een behandeling en aangifte bij de politie) is het steeds belangrijk advies in te winnen bij de hulpverlening. Ook moet het belang van alle partijen, in het bijzonder dat van het slachtoffer, goed gewogen worden. Het is belangrijk dat zorgvuldig en doelgericht wordt gehandeld.

Ambtsgeheim en ambtelijke zorg

Het kan voorkomen dat slachtoffers of daders mededelingen doen die vallen onder het ambtsgeheim. Het is nodig hier heel behoedzaam mee om te gaan. Als iemand iets wil vertellen, onder waarde van geheimhouding, moet aan de betrokkene duidelijk gemaakt worden dat er omstandigheden kunnen zijn dat er iets gedaan zal moeten worden met hetgeen gezegd is. Het kan raadzaam zijn bij bepaalde zaken eerst een mede-ambtsbroeder of (indien aanwezig) de predikant (c.q. de consulent) te raadplegen. Ook is het in voorkomende gevallen mogelijk bij de erkende hulpverleningsinstanties raad te vragen. Het is mogelijk een bepaalde situatie, zonder het noemen van namen, ter advisering voor te leggen. Daarvoor zijn telefonische spreekuren. De ambtsdrager moet zich echter hoeden voor de rol van politieman (die dingen gaat uitzoeken) of hulpverlener (die mensen behandelt). De ambtsdrager heeft een taak op geestelijk terrein. Zijn opdracht is vanuit de Bijbel met betrokkenen te spreken. De ambtsdrager moet zich blijven beperken tot het verlenen van ambtelijke zorg.

Ambt en overheid

Een incestdader pleegt een misdrijf. Weliswaar is daarvoor in de kerkelijke weg vergeving mogelijk, maar dit sluit maatregelen door de overheid niet uit. De overheid is geroepen om het kwaad te straffen. De incestdader moet ertoe worden aangezet dat hij zich meldt bij de politie. Bij voorlopige hechtenis, veroordeling en detentie is blijvende pastorale aandacht nodig.

Literatuur

1. J.C. Borst, *Gij zijt die man. Een onderzoek naar de pastorale zorg voor incestdaders*, Leiden 1995.
2. J. C. Borst, *Verraden vertrouwen. Pastoraat aan incestdaders en -slachtoffers*, Heerenveen 1996.
3. J. Kok, A. Koster, J van der Wal, *Incest. Een informatieve en praktische handreiking*, Heerenveen 1999.
4. J. Hoek, *Incest. Wat gaat ons dat aan?*, Den Haag 1989.
5. Deputaatschap DMZ (red.), *Ontsporende seksualiteit*, Woerden 1996.
6. J. van der Wal, *Psychische nood. Ambt, gemeente en hulpverlening*, Heerenveen 1998.
7. J. Douma, *Seksualiteit en huwelijk*, Kampen 1993.
8. P. Eikelboom, 'Hulp vragen bij psychische nood', *In: Psychische nood, Ambt, gemeente en hulpverlening*, Heerenveen 1998.